

בשעה טובה, מתחילים היום ללמוד את מסכת פסחים. דף ב.

מהי שעת תחילת היום?

כיון שהלילה קודם ליום, השאלה למעשה היא מתי מתחיל הלילה. האם השמש עצמה היא הקובעת, ומיד לאחר שגוף השמש מסתתר מתחיל הלילה ואיתו היום החדש, וכמו כן הבוקר מתחיל בזריחת השמש? או שאור השמש הוא שקובע, ולכן גם לאחר שקיעת גוף השמש עדיין לא הסתיים היום כי עדיין האור רב, והלילה יתחיל רק כאשר האור יסתלק עד שניתן יהיה לצפות בכוכבים; וכן בשחר – היום יתחיל כבר בהארת עמוד השחר.

על כך עונה הגמרא בצורה ברורה כבר בעמוד א של דף ב: "קיימא לן דעד צאת הכוכבים יממא הוא". כלומר שמעיקר הדין, עד לצאת הכוכבים נמשך עדיין היום הקודם, לכן הלילה ואיתו היום הבא מתחילים רק בצאת הכוכבים.

הגמרא מרמזת בכך לדיון בדף ב' של מסכת ברכות – הדף הראשון של התלמוד. הגמרא שם דנה בפירוש הפסוק (ויקרא כב, ז) וְבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהַר. ומסיקה הגמרא: "מִדְּקָתְנִי בברייתא סימן לדבר צאת הכוכבים שמע מינה: ביאת - שמשו הוא, ומאי וטהר - טהר יומא". פירוש, מכך שאומרת הברייתא שהסימן לתחילת הלילה הוא צאת הכוכבים, מבינים אנו שהמילים וְבָא הַשֶּׁמֶשׁ פירושם שקיעת השמש ושחר כך מגיע השלב הבא של וְטָהַר, כאשר גם אור השמש נטהר, כלומר מתנקה ומסתלק. ואז ממשיך הפסוק: וְאַחַר יֵאָכֵל מִן הַקֶּדָשִׁים, כאשר ניתן להבחין בכוכבים – הכהנים רשאים לאכול תרומה וקדשים, וזהו גם זמן קריאת שמע של ערבית.

העיקרון הזה מובא בהרחבה במשנה במסכת מגילה דף כ ע"א: "אין קורין את המגילה, ולא מלין, ולא טובלין, ולא מזין, וכן שומרת יום כנגד יום לא תטבול, עד שתנץ החמה. וכולן שעשו משעלה עמוד השחר - כשר". כלומר שכל המצוות שדינם רק ביום, כשרות מעמוד השחר, אך לכתחילה הצריכו חכמים להמתין לזריחת החמה. והגמרא שם בעמוד ב' משווה בין תחילת הלילה לתחילת הבוקר, ושוב אומרת: "הא קיימא לן דעד צאת הכוכבים לאו לילה הוא!". ומסיקה מיד: "אלא אמר רבי זירא, מהכא: (נחמיה ד, טו) וְאַנְחֵנוּ עֹשִׂים בְּמִלְאָהּ וְחֻצִּים מְחֻזְּקִים בְּרִמְחֵים מְעֻלֹת הַשָּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים, ואומר: (נחמיה ד, טז) וְהָיוּ לָנוּ הַלֵּילָה מְשֻׁמְרִים וְהַיּוֹם מְלֻאָה". כלומר, כיצד מוגדר הלילה למשמר והיום למלאכה שהוזכרו בפסוק השני? מבואר בפסוק שלפניו: מעלות השחר עד צאת הכוכבים, בעלות השחר תחילת הבוקר ובצאת הכוכבים תחילת הלילה.

בדף של היום בעמוד ב', חוזרת הגמרא על עיקרון זה ומביאה ברייתא: "מאימתי ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה? רבי אליעזר בן יעקב אומר: משעת האור. רבי יהודה אומר: משעת הנץ החמה. אמר ליה רבי אליעזר בן יעקב לרבי יהודה: וכי היכן מצינו יום שמקצתו אסור בעשיית מלאכה ומקצתו מותר בעשיית מלאכה?". רבי אליעזר בן יעקב סובר משעת האור כלומר מעלות השחר, והוא מקשה על רבי יהודה שסובר משעת הנץ החמה כלומר הזריחה, כיצד יתכן שבזריחה יתחיל דין חדש, הרי היום התחיל כבר לפני הזריחה! ומסבירה הגמרא שרבי יהודה מסכים שהדינים שמהתורה מתחילים בעלות השחר. והוא רק סובר שחכמים שקבעו בערב פסח שעות שונות לאיסורי החמץ, קבעו גם את שעת הזריחה לאיסור מלאכה למרות שהיום כבר התחיל לפני כן.

וכך מנסח זאת הרמב"ם בפירושו למשנה מסכת ראש השנה פרק ג משנה א: "אף על פי שכבר שקעה חמה, לפי שאין לילה אצלינו אלא צאת הכוכבים כמו שביארנו בשני דשבת". ולשונו בפירושו למסכת שבת פרק ב משנה ז במהדורה הראשונה: "ודע כי אחר ביאת השמש עד שיראה כוכב מן הכוכבים הבינוניים בגדולה נקרא יום, ומשיראה כוכב אחד עד שיראו שנים הוא גם כן יום, משיראו שנים עד שיראו שלשה הוא זמן בין השמשות, וכשיראו שלשה הוא לילה בלי ספק".

עסקנו בְּעִתּוֹי שֶׁל תְּחִילַת דִּינֵי הַיּוֹם וְהַלִּילָה. וְזֶה שׁוֹנֶה מִשְׁאַלָּה קְרוּבָה אַחֲרַת, מִמַּתִּי מִתְחִילִים לַמְנוֹת אֶת שְׁעוֹת הַיּוֹם וְהַלִּילָה. גַּם בְּזֶה הַדִּיּוֹן הוּא בְּמַסַּכְת פְּסָחִים. בְּסוּגִיָּה בְּמַסַּכְת פְּסָחִים שֶׁמְסוּף דָּף יָא עַד לַתְּחִילַת דָּף יֵג יִתְבָּאֵר שֶׁהַשְּׁעוֹת נִמְנוֹת מִהַשְּׁקִיעָה לְזַרְיָחָה. וְכֵן יוֹכַח גַּם מִהַסּוּגִיָּה בְּמַסַּכְת פְּסָחִים דָּף צֵד ע"א.